



საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია
პირველწოდებულის სახელობის
ქართული უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის სკოლა

სადოქტორო საგანმანათლებლო პროგრამა
ფილოლოგია

ხელნაწერის უფლებით

იამზე ფუტკარაძე

შინაურ ცხოველებთან დაკავშირებული ქართველური ლექსიკის გავრცელების გეოგრაფია

ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი ნაშრომის

სადისერტაციო მაცნე

0232.1.3 ფილოლოგია

თბილისი
2020

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის სკოლაში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

თეიმურაზ გვანცელაძე - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი.

ოფიციალური შემფასებლები:

მანანა ტაბიძე - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი;

მერაბ ბერიძე - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი.

დისერტაციის დაცვა შედგება 2020 წლის 11 მაისს, 16:00 საათზე, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის სკოლის სადისერტაციო საბჭოს ფილოლოგიის სექციის სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე. საგანგებო მდგომარეობის პირობებში დისერტაციის დაცვა ჩატარდება ონლაინ რეჟიმში, დისტანციურად. საჯარო დაცვის პროცესში მონაწილეობა შესაძლებელია შემდეგი ბმულის საშუალებით: <https://zoom.us/j/8978585107>

სადისერტაციო მაცნე დაიგზავნა 2020 წლის „_____“ _____

სადისერტაციო საბჭოს ფილოლოგიის სექციის სწავლული მდივანი, ფილოლოგიის დოქტორი,
ნინო მამარდაშვილი

სადისერტაციო ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

თემის აქტუალურობა

მეცხოველეობასთან დაკავშირებული ლექსიკის კვლევა აქტუალურია, უპირველეს ყოვლისა, იმიტომ, რომ მიმდინარეობს ურბანიზაცია, დავიწყებას ეძლევა მეურნეობისა და ტექნოლოგიის ეროვნული ტრადიციები, ქართულ სალიტერატურო ენასა და ქართველურ დიალექტებზე ძლიერდება უცხოენობრივი გავლენა, რაც იწვევს ლექსიკის ამ უძველესი დარგის დაჩქარებულ გასვლას ხმარებიდან. მიუხედავად იმისა, რომ ქართველ ენათმეცნიერთა რამდენიმე თაობამ თავდადებით იღვაწა და სოფელ-სოფელ აღნუსხა ქართველური დიალექტების ლექსიკა, ჯერ კიდევ არ გვაქვს ყველა დიალექტის სრული ლექსიკონები, მეტიც, ზოგი დიალექტის ლექსიკონები ჯერაც არ შედგენილა და ცალკე წიგნებად არ გამოცემულა. იგივე ითქმის დიალექტური ტექსტების კორპუსის შესახებაც: ზოგი დიალექტის კორპუსი საკმაოდ სრულად არსებობს, ზოგისა - ახლა დგება. დრო კი არ ითმენს: თითქმის ყოველდღე იკარგება ლექსიკის დიდ-დიდი ჯგუფები, მათ შორის მესაქონლეობის ლექსიკაც.

კვლევის ძირითადი მიზნები და ამოცანები

კვლევის ძირითადი მიზანი იყო ნაბეჭდ სამეცნიერო წყაროებში მესაქონლეობის ქართველური დიალექტური ლექსიკის მოძიება, კლასიფიცირება ქვედარგებად და იმის მიხედვით, რომელ ტიპს განეკუთვნებიან კონკრეტული დიალექტური

სიტყვები: საერთოქართველური წარმომავლობის ლექსიკის ფონეტიკურ-მორფოლოგიურ თუ სემანტიკურ ვარიანტებს, მხოლოდ თითო-ორი დიალექტში გავრცელებულ ლოკალურ სიტყვებს, ერთი ცნების აღმნიშვნელ გეოგრაფიულად განტოტვილ სინონიმებს, თუ ნასესხებ ლექსიკას. გარდა ამისა, მთავარი მიზანი იყო ყოველი კონკრეტული სიტყვის დიალექტებში გავრცელების შეძლებისდაგვარად ზუსტი სურათის დადგენა და ამ საფუძველზე მესაქონლეობის ძირითად ტერმინთა გავრცელების გეოგრაფიის ამსახველი საცდელი რუკებისა და ცხრილების შედგენა.

კვლევის ამოცანები განისაზღვრა ნაშრომის მიზნებიდან გამომდინარე: საკითხის შესახებ არსებული ლიტერატურისა და წყაროების დამუშავება და ემპირიული მასალის ამოწერა; სავსე სამუშაოები ახალი მასალის მოსაპოვებლად; მასალის კლასიფიცირება სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით; სიტყვათა გავრცელების გეოგრაფიის დადგენა.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე

სადოქტორო ნაშრომი არის **პირველი ცდა**, მომზადდეს ნიადაგი ერთი კონკრეტული დარგის, კერძოდ, მესაქონლეობის ლექსიკის დიალექტოლოგიური ატლასის შესადგენად. მასში კომპლექსურად არის გაანალიზებული დიალექტებში დაცული მეცხოველეობის ლექსიკა. გამოვლენილია ის თავისებურებანი, რაც ამ ლექსიკას ახასიათებს. შედგენილ იქნა სამი სახის რუკა: 1. საქართველოს საზღვრებში მოქცეული დიალექტების მიხედვით; 2. თურქეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მოქცეული ქართული ენის დიალექტების მიხედვით; 3. ფერეიდნული და ინგილოური დიალექტების მიხედვით.

კვლევის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძვლები

საკითხის შესწავლისას გამოყენებულია **აღწერითი და ისტორიულ-შედარებითი მეთოდები**, კვლევის პროცესში, ჩვენ მიერ დასახული მიზნის განსახორციელებლად გამოვიყენეთ ასევე, **კარტოგრაფირების ხერხი**. აღნიშნული მეთოდებით მიღებულმა შედეგმა შეაფასო საკვლევი საკითხი, რაც დაგვეხმარა კიდევ ჩვენ მიერ დასახული მიზნის განხორციელებაში.

ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული ღირებულება

კვლევის შედეგები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს უმაღლესი განათლების სამივე საფეხურზე, როგორც დამხმარე საენათმეცნიერო მასალა ისტორიული და ეთნოლოგიური დისციპლინებისთვის. კონკრეტული და ზოგადი დასკვნები გარკვეულ სამსახურს გაუწევს ამ მიმართულებით მომუშავე და ზოგადად ამ საკითხით დაინტერესებულ მკვლევრებს.

ნაშრომის სტრუქტურა და მოცულობა

კვლევის მიზნებისა და დასახული ამოცანების შესაბამისად არის წარმოდგენილი ნაშრომის სტრუქტურაც, კერძოდ: სადისერტაციო ნაშრომი შედგება შესავლის, წინასიტყვაობის, რვა თავის, დასკვნების, დამოწმებული სამეცნიერო ლიტერატურის სიისა და ორი დანართისაგან.

ნაშრომის ძირითადი შინაარსი

შესავალი

ქართული ენის დიალექტებში მდიდრულადაა ასახული მესაქონლეობასთან დაკავშირებული ლექსიკა, რომელშიც წარმოდგენილია მრავალი ისეთი სიტყვა, რომლებიც თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაში აღარ გვხვდება, ანდა სერიოზული ფონეტიკურ-მორფოლოგიური ან სემანტიკური ცვლილებები აქვთ განცდილი. მათი დიდი ნაწილი არაა შეტანილი არც განმარტებით ლექსიკონებში, მაგრამ დღემდე სათანადოდ დაუცავს ქართველურ დიალექტებს.

მეცხოველეობასთან დაკავშირებული ქართველური ლექსიკა მნიშვნელოვან ცნობებს შეიცავს ჩვენი ქვეყნის კულტურულ-რელიგიური თუ სოციალური კუთხით, გარდა იმისა, რომ საენათმეცნიერო და ეთნოლოგიური ლიტერატურიდან, დიალექტოლოგიური ლექსიკონებიდან ამოკრებილი სანდო მასალა საყურადღებოა დიალექტოლოგიური ატლასისთვის, ისტორიული, ეთნოლოგიური, რელიგიური, სოციალური, ლინგვისტური და სხვა თვალსაზრისით, შესაძლებელია ასევე კონკრეტულ გეოგრაფიულ პუნქტში გავრცელებული ლინგვისტური მასალების საფუძველზე გაირკვეს, თუ ვის უცხოვრია თავდაპირველად მოცემულ ადგილას და სხვ.

ნახევარ საუკუნეზე მეტი ხნის წინ წამოიჭრა საკითხი დიალექტოლოგიური ატლასის შედგენის საჭიროების შესახებ. ამ მიმართულებით გადადგმული პირველი მოსამზადებელი ნაბიჯი იყო 1961 წელს გამოცემული ივ. გიგინეიშვილის, ვ. თოფურიასა და ივ. ქავთარაძის მიერ შედგენილი დიალექტური ტექსტების ვრცელი კრებული „ქართული დიალექტოლოგია I“, მაგრამ მისი გაგრძელება აღარ დაბეჭდილა. ასევე მნიშვნელოვანი იყო ბ. ჯორბენაძის წიგნები: „ქართული დიალექტოლოგია“ 2 წიგნად და

„ქართველური დიალექტები“. გარდა ამისა, უკვე რამდენიმე ათწლეულია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის კოორდინირებით ყოველწლიურად ტარდება დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიები, მაგრამ, სამწუხაროდ, დიალექტოლოგიური ატლასის შედგენის საქმე ადგილიდან არ იძვრის მეცნიერთაგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, მაგრამ ამ მიმართულებით თეორიულ-სამეცნიერო ნიადაგის მზადება გადაუდებელი საქმეა. ჩვენი ნაშრომის მოკრძალებული მიზანი ამ მიმართულებით გარკვეული ნაბიჯის გადადგმა იყო, კერძოდ, **ნაბეჭდი გამოცემების** მონაცემების საფუძველზე ქართველურ დიალექტებში მესაქონლეობის ლექსიკის გავრცელების გეოგრაფიულ თავისებურებათა აღწერა.

თავი I

საქონლის სქესობრივ-ასაკობრივი დაყოფის ამსახველი ლექსიკის გავრცელების გეოგრაფია

ნაშრომის **პირველ თავში** წარმოდგენილია საქონლის სქესობრივ-ასაკობრივი დაყოფის ამსახველი ლექსიკის გავრცელების გეოგრაფია. გაანალიზებულია ქართული ენის დიალექტებში შინაური ცხოველის ზოგადი სახელწოდებები: **საქონელი, პირუტყვი, ჩომა, ბღავილა, მოშენე, საცხოვარი, ცხოველი**. მაგალითად: ძველქართულ ტექსტებში შინაური ცხოველის ზოგადი სახელი იყო **საცხოვარი**. გარკვეულ კონტექსტებში **საცხოვარი** ცხვრის სახელიც იყო. ზოგჯერ ტექსტის სხვადასხვა რედაქციაში **საცხოვარი** და **ცხოვარი** ერთმანეთს ენაცვლება და აქვთ ცხვრის სემანტიკა: **ცხოვარი** „საცხოვარი“; „დამწყსენ **ცხოვარნი** (საცხოვარნი C) ჩემნი“ (აბულაძე 1973: 379). მეცხოველეობა ხალხისთვის ცხოვრების მთავარი საშუალება იყო. ამიტომ ეწოდა შინაურ პირუტყვს ერთი ძირისაგან მომდინარე სახელები: სა-ცხოვ-არ-ი >ცხოვ-არ-ი >ცხოვ-

ელ-ი. შესაბამისად, **საცხოვარი** ზოგად სახელად დაერქვა იმ ცოცხალ არსებებს, შინაურ ცხოველებს, რომლებიც ადამიანის სიცოცხლეს უზრუნველყოფდნენ საკვებით. მაშასადამე, სიტყვა **საცხოვარი** მოტივირებული იყო შინაურ ცხოველთა ფუნქციით. რაც შეეხება სიტყვა **ცხოველს**, თავდაპირველად იგი ზედსართავი სახელი იყო და ცოცხალს ნიშნავდა. არქაულ ლიტერატურაში **ცხოველ** სიტყვის მნიშვნელობა გაფართოებულია და სულიერ სიცოცხლესაც (ქრისტიანობასაც) აღნიშნავდა: „უკუეთუ სულითა **ცხოველ** არს იგი“ - ამბობს წმ. შუშანიკი ვარსქენის შესახებ („წამებაი წმიდისა შუშანიკისი“). თანამედროვე ქართულში **ცხოველი** გაემიჯნა გონით, სიტყვის ძალმოსილებით გამორჩეულ ადამიანს და პირუტყვს დაუახლოვდა (ცოცხალს, ოღონდ არამეტყველს), თუმცა ცხოველსა და პირუტყვს შორისაც არის შინაარსობრივი სხვაობა: **ცხოველი** ზოგადად ითქმის როგორც შინაურ, ისე გარეულ არსებებზე, **პირუტყვი** კი უპირატესად - ადამიანისთვის სარგებლობით გამორჩეულ ხარ-ძროხასა და ხარ-კამეჩზე.

საქონლის სქესობრივ-ასაკობრივი დიფერენციაციის ამსახველი ლექსიკის ნაწილი ადის საერთოქართველურ ენობრივ დონემდე, ნაწილი ნასესხებია სხვა ენათაგან, ერთი ჯგუფის წარმომავლობა კი სარკვევია. როგორც ქართველური, ისე ნასესხები ლექსიკის გავრცელების გეოგრაფია სხვადასხვა სურათს გვიჩვენებს: ზოგი სიტყვა დიალექტების დიდ ჯგუფში გვხვდება, ზოგი კი ლოკალიზებულია ერთ, ან რამდენიმე დიალექტში. არის შემთხვევები, როცა ერთი და იგივე სიტყვა წარმოდგენილია ერთიმეორისაგან გეოგრაფიულად ძალზე დაშორებულ კილოებში, კუნძულაკების სახით. არცთუ იშვიათია მაგალითები, როცა ამა თუ იმ სახელის ფუძე, თითქმის უცვლელი ფონემური სახითა და უცვლელი სემანტიკით გვხვდება დიალექტთა უმრავლესობაში, მაგრამ ბევრად მეტია შემთხვევები, როცა ფუძე სხვადასხვაგვარი ბგერითი და სემანტიკური ვარიანტების სახითაა გავრცელებული დიალექტებში და ეს ბუნებრივია, ვინაიდან კილოები ნაკლებად არიან შებოჭილი ნორმების დაცვის ვალდებულებებით, ვიდრე სამწიგნობრო ენა.

მაგალითად, ბგერითი შედგენილობით სხვაობს საერთოქართველური **ცედ**- ძირისაგან მომდინარე შემდეგი სიტყვები: **მოცედი** „საფურე ძროხა“ (საბა 1991: 286); **მოცედი // მოცადი** „ერთი წლის ან ცოტა მეტი ხნის ხბო“, „წვრილფეხა სანაშენო საქონელი“ (კირიონი);

ქეგლის მიხედვით **მოცადი** არის „არასამუშაო საქონელი, მოზარდი ან ზრდადაუსრულებელი (ცხვარი, ძროხა) პირუტყვი“; **მოცადო** (ქსნის ხეობა) „2 წლის მოზვერი ან დეკეული“; **მოცვეთი** (აჭარ.) „ხზო 2-3 წლამდის; გადატ. დაღეული, ჩაჩანაკი, ძაბუნი“, „ზრდასრული მოზვერი“. **მოცვეთი** გვხვდება მუჰაჯირი ქართველების, კერძოდ, ინეგოლელთა მეტყველებაში: “შარშან ჩვენსას ერთი მოცვეთი მოკდენიან“. მ. ჩუხუას ვარაუდით, **ცედ-ძირის** ეტიმონური შინაარსი **ჭაკისა** იყო...

ძველ ტექსტებში გვხვდება ბერძნულიდან ნასესხები **დეაკეული** > **დიაკეული**, ახლა იგი გამოიყენება **დეკეული** „უშობელი, მოზრდილი დედალი ხზო“ ვარიანტის სახით და სხვადასხვაგვარი ფონეტიკური ფორმით გვხვდება დიალექტებში: ქართლ. **დეკეული** „დეკეული“; აჭარ. **დეკეული** // **დეკეული** // **დეკეული** „სამი წლის დედალი ხზო, უშობელი, მსხვილფეხა საქონელი“; ქართლ. **დეკნიკა** „საფურე ხზო წლამდი“; სვან. **დეკუილ** // **დეკულ** // **დეკუილ** „დეკეული“; იმავე სიტყვის ბევრად უფრო სახეცვლილი ვარიანტები გვაქვს ზოგ დიალექტში: იმერ. და გურ. **ჯაკელი** // **ჯაკელა** „ძროხა ორიდან სამ წლამდე, დეკეული“, მეგრ. **ჯაკელა** // **ჯაკელი** // **ჯაკეი** „დეკეული“, „სამი წლის დედალი ძროხა“. ამ ფორმებში **ჯ-დი** აფრიკატიზაციის ნიადაგზე. არსებობს სინონიმებიც: სვან. **ლაფერალ** „საფურე, საძროხე“; მთიულ. **წიქარა** „2 წლის დეკეული“. იმერ., გურ. **უშობელიც** „ზრდადაუსრულებელი ფური, რომელსაც ხზო ჯერ არ მოუგია“; ლეჩხ. **სამაკინო** „ზრდადამთავრებული დეკეული“, „უშობელი (3-4 წლის)“; იმერ. **ჯელკია** „მეორე წლის ხზო“...

საქონლის ასაკობრივი დაყოფის ამსახველი ლექსიკა, ანუ ნაშვიერთა სახელები მრავალ ლექსემას მოიცავს, რომლებიც განფენილია ყველა დიალექტში. მაგალითად: **ხზოს** აღმნიშვნელი ქართველური **ჯობ-** ძირი მრავალნაირ ფონეტიკურ ვარიანტებად არის წარმოდგენილი: ძველ ტექსტებში გვაქვს **ჯბოი** „ზვარაკი, მართვე“: “დაკლან ჯბოი იგი წინაშე უფლისა“ (აბულაძე 1973), შდრ. საბა: „**ჯბო** - ზროხის შვილი“. მთის დიალექტებში გვაქვს ვარიანტი **ჯბო** (მრ.რ. **ჯბორ-ებ-ი**); თუშ. **ჯბოი** „ხზო“; ქართლ., კახ... - **ხზო** // **ხზორ-(ებ)**; იმერ. **ხზოი** // **ხფოი** // **ხპოი** // **ხმო**; გურ. **ხზო** // **ფხოი** // **ხფოი**; ლეჩხ. **ხზო** // **ხპო** // **ხფო** // **ხმო**; აჭარ. **ხობ-ი** (მრ. რ. **ხბიები**, **ხობოები**, **ხობუები**) // **ხაზო** // **ხფო** // **ხპო**; იმერხ. და ინეგოლ.: **ხობო** // **ჯბო** // **ხზო** (მრ. რ. **ხობიები** // **ხბიები**. აჭარულისა და იმერხეულის გარდა, არცერთ დიალექტში არ გვაქვს თანხმოვანთგამყარი **ო** ხმოვანი,

რაც მეტად მნიშვნელოვანია მთლიანად სიტყვის ისტორიისათვის. ამ სიტყვის სინონიმებია: ხევსურ. **ვეჩუა** და **ენწუა** „ხბო (ბავშვის ენაზე)“. ზ. სვან., ლაშხ. **ღაბნა**, ლენტეხ. **ღაბენა** „მოზვერი“, მეგრ. **ქაბულა** // **ქაბგლა** // **ქაბლა** „მოზრდილი ხბო; უშობელი“...

დიალექტებში უხვად არის უპირატესად ხმაბაძვითი და კნინობით-ალერსობითი კონოტაციის მქონე ხბოს აღმნიშვნელი სხვა სიტყვებიც. მაგ.: **ბოჩოლა** „გამოზამთრებული ზროხა“ (საბა); ჯავახ. **ბოჩოლო** // **ბოჩოლა** „მეორე წელში გადამდგარი ხბო“; თიან., ფშ. **ბოჩოლა**; რაჭ. ქიზიყ. **ბოჩიკი** „ზამთარგამოვლილი ხბო, ბოჩოლა“ და ქართლ. **ბოჩიკა** „ხბო 1-დან 2 წლამდე“; მოხ. **ბოდიჩა** „1 წლის მოზვერი“, **ბოჩიკი** „წლის ირემი“ (საბა); ლაზ. **პეკენა**, მეგრ. **კოკია** // **კოკინია** // **კოტინია** „ხბო (ეძახიან ძროხასაც)“; იგივე **კოკია** და **კოკინია** დასტურდება ქვემოიმერულშიც. **კოკინია** // **კოკინიე** (ლექს.) „ხბო“, მოფერებით; სვან. **კოკინოლ** (-ოლ კნინობით-ალერსობითის მაწარმოებელი ფორმანტია)...

თავი II

პირუტყვის აღნაგობის აღმნიშვნელი ლექსიკის გავრცელება

მეორე თავში აღწერილია პირუტყვის აღნაგობის აღმნიშვნელი ლექსიკის გავრცელების სურათი. დიალექტებში მრავალფეროვნადაა წარმოდგენილი პირუტყვის ანატომიური თავისებურებების, თმიანი საფარის შეფერილობის ამსახველი სპეციფიკური სიტყვები (როგორც საერთოქართველური, ისე გვიანდელი და სხვა ენათაგან ნასესხები ლექსიკა). ხშირად ესა თუ ის ლექსიკური ერთეული სხვადასხვა ხარისხის ფონეტიკური და სემანტიკური სხვაობით არის გავრცელებული დიალექტთა უმრავლესობაში, კილოთა ჯგუფში, თუ ცალკეულ მიკროსამეტყველო ერთეულებში. მათი გავრცელების გეოგრაფიის დადგენა სრულ სურათს შექმნის ქართული ენისა და მის

10

დიალექტთა სრულყოფილი ისტორიის დასადგენად, მსგავს და განსხვავებულ ენობრივ პროცესთა აღწერისათვის.

პირუტყვის აღნაგობის ამსახველი ლექსიკის დიდი ნაწილი საზიაროა გარეულ ცხოველ-ფრინველთა და ადამიანის ანატომიასთან დაკავშირებულ ლექსიკასთან (**თავი, ფეხი, თვალი, ტანი, სახსარი, გული, ფილტვი, კუჭი...**). ვამჯობინეთ ამ სიტყვათაგან იმათი განხილვა, რომლებიც საყურადღებოა პირუტყვის აღნაგობის სიტყვიერი დახასიათების სრულად ასახვისათვის. მაგალითად: **ჩლიქი** არის „ფერჯთგანპებულთ ფრჩხილი“ (საბა). იგივე სიტყვა გამოიყენება ამჟამინდელ სამწიგნობრო ენაშიც და მრავალ დიალექტშიც, ხოლო მოხეურში **ჩლიქი** ძველად გადატანით ფეხსაცმელსაც რქმევია. ამ სიტყვის ფონეტიკური ვარიანტებია მეგრ. **ჩირქე** და **ჩორქო**. მეგრულშივე არის **ჩორქოლო** „ცხენის წინა ფეხი; ადგილი ქაჩაჩს ზევით, სადაც ბორკილს ადებენ ხოლმე“ (გ. როგავა). შდრ. აჭარ., გურ. **ჩლოქო** „ჩლიქი“, სვან. **ფო-ჩლივ** „ფლოქვი და ჩლიქი“ (კ. დონდუა), ამ სიტყვის ფონეტიკურ ვარიანტად უნდა მივიჩნიოთ ძველ ტექსტებში დადასტურებული **ქლაკი** „თათი. „ქლაკი მისი არა განპებულ არს“ (ი. აბულაძე), აგრეთვე დიალექტთა ჯგუფში წარმოდგენილი შემდეგი ფორმები: აჭარ., მესხ., ჯავახ. **ქლივი** „ფეხის ნაწილი კოჭიდან მუხლამდე“, რაჭ. **ქლიკვი // ქლივი** „ჩლიქი“.

დიალექტებში მრავლად გვხვდება **ბგერითი შედგენილობითა და მნიშვნელობით ახლომდგომი ლექსიკა, რომელიც არ აღდგება საერთოქართველურ დონეზე**. მაგალითად, **ყელის, ხორხის** აღმნიშვნელად დიალექტებში მრავალგვარი ვარიანტი არსებობს: იმერ. **ყრონტი // ყრონჭი** „ყელი; ხორხი“, გურ. **ყლონჭი // ყორყინტი // ყორყინტე** (< ***ყორყინტაი**) „ყელი, ხორხი“, გურ.**ყორყი //** მეგრ. **ყერყი** „ყელი“, ბალსხ. **ყერყინჯ //** ლაშხ. **ყყერინჯ // ყყერინჯ //** ლენტეხ. **// ყყერინტ** „ხორხი; ყრონტი“, მეგრ.**ყორყელი** „ყელი“...

თავი III

შინაურ ცხოველთა შეფერილობის აღმნიშვნელი ლექსიკის გავრცელების გეოგრაფია

მესამე თავში აღნუსხულია შინაურ ცხოველთა შეფერილობის აღმნიშვნელი ლექსიკის გავრცელების გეოგრაფია. სამწიგნობრო ქართულ ენასა და დიალექტებში განსაკუთრებულ ფენას ქმნიან ის სიტყვები, რომლებიც შინაურ ცხოველთა კანისა თუ ბალნიანი საფარის ფერს აღნიშნავენ. დაკვირვება გვარწმუნებს, რომ ამ ფენის შემადგენელ ლექსიკაში, რა თქმა უნდა, გამოიყენება ფერების გამომხატველი ის ჩვეულებრივი სახელწოდებანი, რომლებიც ნებისმიერი სხვა საგნის ფერის აღმნიშვნელადაც გვხვდება: **თეთრი**, **შავი**, **წითელი**, **ნაცრისფერი**, **ჭრელი** და ა.შ. მაგრამ ცხოველების ფერის გადმოცემის თვალსაზრისით სპეციფიკას ქმნიან ის სიტყვები, რომელთა ნაწილი სხვადასხვა სიტყვათმწარმოებელი აფიქსების დართვითაა ნაწარმოები ფერთა უკვე დასახელებული ჩვეულებრივი სახელებისაგან (**თეთრ-ა**, **თეთრ-ონ-ი**, **შავ-ია**, **წითლ-ან-ა...**), ანდა წარმოადგენენ სპეციალურად ცხოველთა შეფერილობის აღმნიშვნელ სახელწოდებებს. ამ ორი ჯგუფიდან პირველი უფრო ხშირად ონომასტიკონის საგანგებო ჯგუფს - **ზოონიმებს** წარმოადგენენ და ცხოველებისათვის ისეთივე საკუთარი, ინდივიდუალური სახელებია, როგორც ანთროპონიმებია ადამიანისათვის. რაც შეეხება მეორე ჯგუფს, მისი წევრი სიტყვები საზოგადო სახელებიცაა და საკუთარიც. შეფერილობის ლექსიკაშიც გამოიკვეთა **უმველესი ფენა**, **საერთოქართველური ლექსიკა**, რომელიც დიალექტებში წარმოდგენილია როგორც იდენტური ბგერითი სტრუქტურითა და საერთო მნიშვნელობით, ისე ფონეტიკურად სახეცვლილად და/ან მეტ-ნაკლები სემანტიკური სხვაობით. მაგალითად, სიჭრელის ამსახველი

ლექსიკიდან ვარიანტებად არის წარმოდგენილი: სვან. **ჭერამ** “ჭრელი, თეთრნარევი ძროხის სახელი”; რაჭ. **ჭემარო** „ჭრელი, ფერადი საქონელი“; აჭარ. **ჭერემაი** “ჭრელი საქონელი“; მთიულ., ფშ. **ჭერემა** „ვეფხვივით ჭრელი საქონელი“. ამ ვარიანტებს უახლოვდება ქართლ. **ჭრომახი** „ჭრელი ძროხა“, აჭარ. **ჭრომახაი** „ჭრელი“. მიახლოებული სემანტიკის მქონე სინონიმებია: იმერ. **ტიგურა** // **ტიკურო** „უმნოდ აჭრელელებული პირუტყვი“; თუშ. **ჯავარაყნ** „ვეფხვისნაირად ზოლებიანი ძროხა, ხარი“; მესხ. **ჯორო** “ჭრელი საქონელი“; მეგრ. **კორობა** „ზოლებიანი, ვეფხვივით ჭრელი“. შდრ. **ჭარგა, ჭუბურა...**

თავი IV

პირუტყვის მდგომარეობისა და ნირის (ზნის, ქცევის) აღმნიშვნელი ლექსიკა დიალექტებში

მეოთხე თავში განიხილება პირუტყვის მდგომარეობისა და ნირის (ზნის, ქცევის) აღმნიშვნელი ლექსიკა. ამ ჯგუფშიც გამოიყოფა საერთოქართველური ძირ-ფუძეებისაგან ნაწარმოები ლექსიკაც და ის სიტყვებიც, რომლებიც არ აღდგება საერთოქართველურ დონეზე. აქვეა სხვა ენათაგან ნასესხები ლექსიკაც. საერთოქართველურ დონეზე აღადგენენ გარკვეული ფიზიკური ნაკლის მქონე ცხვრის აღმნიშვნელი **ხულ**- ძირისაგან ნაწარმოებ დიალექტურ ლექსიკას: ხევს. **ხულია** „ურქო ცხვარი“; ფშ., თუშ., ხევსურ., კახ. **ხულა** „მოკლეყურიანი ან უყურო ცხვარი“. სახელური **ხულ**-ძირი მხოლოდ ქართულის ნიადაგზე გამოიყოფა. იგი წარმოადგენს ერთ-ერთ არქაულ ფორმას, რომელიც ცხვრის მნიშვნელობით გამოიყენებოდა. დასახელებულ დიალექტურ მასალასთან სემანტიკურად ახლომდგომია მთიულ., ფშ., კახ. **ხულა** „ყურებდაჭრილი ცხვარი, ბატკანი ან თხა“; „მოკლეყურიანი ან სრულიად უყურო ცხვარი“. თუშურში არსებობს ვარიანტი **ხულაყნ** „უყურო ცხვარი“. აჭარულში **ხულა** არის „ურქო ცხვარი“. **ხულა** სიტყვის სინონიმებია:

სამწიგნობრო ენის ყურა „1. ყურიანი; 2. უყურო“ და ქარა „უყურო ცხვარი“ (საბა), აგრეთვე თუშ. ქურა „პატარაყურებიანი თხა, ურქო ცხვარი“; შდრ. ქართლ. ქურა „მოკლეყურებიანი ან მოკლერქებიანი ცხვარი“...

თავი V

რძისა და რძის პროდუქტების დიალექტური სახელები

რძისა და რძის პროდუქტების დიალექტური სახელებია განხილული მეხუთე თავში. დიალექტთა უმრავლესობაში დასტურდება ამოსავალი არქექტივისაგან კანონზომიერი ფონეტიკური ცვლილებების გზით წარმოქმნილი, ბგერითი სტრუქტურით მცირედ განსხვავებული და მნიშვნელობით ერთნაირი საერთოქართველური ლექსიკა. აქ წარმოვადგენთ ერთ მაგალითს: არსებობს მოარული მოსაზრება მაწონი სიტყვის სომხური წარმომავლობის შესახებ, რაც არ არის არგუმენტირებული. გ. გვანცელაძის ზეპირი ცნობით, სომხური მაწუნ „მაწონი“ სიტყვა უფრო ჩანს ქართულიდან ნასესხები, ვიდრე პირუკუ: აქ გასაღებს გვაწვდის მეგრულში არსებული ვარიანტები: მარწვენი // მარწვინი „მაწონი“, რომლებიც გვიჩვენებენ, რომ სიტყვა უნდა უკავშირდებოდეს წველა ზმნას. საანალიზო სიტყვის ისტორია ასე წარმოიდგინება: *ნაწუელი > *მაწუელი > *მაწუენი > მაწონი > მეგრ. მარწვენი > მეგრ. მარწვინი. რაც შეეხება სომხურ მაწუნ ვარიანტს, იგი ქართული მაწონი ფორმისგან მომდინარეობს ო > უ პროცესის შედეგად (გ. გვანცელაძე).

დიალექტებში გავრცელებულია მეზობელ ენათაგან ნასესხები ლექსიკა. მაგალითად, აჭარულ დიალექტში ნასესხები სიტყვები ძირითადად თურქული ენიდან არის დამკვიდრებული. ესენია: სუზმე, ჩოროთანნი, ჩოქელეგი, კაიმალი//ყაიმალი, აღართი, ყურუთი, ჰაირანი // აირანი და ა.შ.

თავი VI

რძის პროდუქტებთან და მესაქონლეობასთან დაკავშირებული ჭურჭლისა და ინვენტარის აღმნიშვნელი ლექსიკის გეოგრაფია

რძის პროდუქტებთან და მესაქონლეობასთან დაკავშირებული ჭურჭლის აღმნიშვნელი ლექსიკაა წარმოდგენილი მეექვსე თავში. ქართველი ხალხის საოჯახო და სამეურნეო ყოფაში პრეისტორიული ხანიდანვე იყენებდნენ ხისა და თიხის ჭურჭელს. ქართული ენის დიალექტების მეცხოველეობის ლექსიკის ენათმეცნიერული კვლევის დროს გამოიკვეთა ჭურჭლის ნაირგვარი სახეობა, რომელთა უტილიტარული დანიშნულების პარალელურად ვიგებთ ხალხის, სხვადასხვა კუთხის, კულტურის ისტორიას. საქართველოში რძის პროდუქტებთან დაკავშირებული ჭურჭელი ფუნქციის მიხედვით შესაძლებელია დაიყოს საწველელ, რძის პროდუქტების დასამზადებელ და შესანახ ჭურჭლად. მაგალითად, საწველელი ჭურჭლის სახელებია: **დურაკი // დურკა** (თუშ.), **კასრი** (აჭარ., თუშ., იმერხ.), **კოდი** (ფშ., ქართლ., ქიზიყ., ხევს., მთიულ., გუდამაყრ., მოხ., აჭარ., იმერხ.)... დიალექტებში არის **იმ ჭურჭლის სახელები, რომლებიც მეცხოველეობას უკავშირდება, მაგრამ უშუალოდ რძის პროდუქტების დასამზადებლად არ გამოიყენება**. მაგალითად, დიალექტებში ერთმანეთის მსგავსი სემანტიკა აქვთ სიტყვებს: **ქეზო** (იმერ., გურ.) „ტყავის პარკი, ჩანთა, რომელშიც საგზალს ინახავენ“; მეგრ. **კვანჩა** „თხისა და ცხვრის ტყავი, ბეწვიანი“; „თხის ტყავი, მწყემსები იყენებენ ჩასაცმელად“; „ცხვრის მოქნილი ტყავი, მწყემსები იყენებენ დასაგებად“; „ხის ტახტი მწყემსის კარავში“ **კვანჩა // ქეზო** (აჭარ.) „თხის ან ცხვრის ტყავისაგან შეკერილი მოსაცმელი“; „ცხენის, თხის ან ხბოს ტყავი“; თხის ან ცხვრის ტყავისაგან შეკერილი ჟილეტისებური მოსაცვამი“...

საქართველოს კუთხეებში მოიპოვებოდა პირუტყვის წყლის დასალევი ვარცლი, მრგვალი გულამოდებული მორი, რომლის სახელწოდებები ბგერითი შედგენილობით ხშირად განსხვავებულია: **ორე** (გურ., რაჭ.), **სარნა // ავაზანი** (ფშ., ზ. იმერ., აჭარ., მესხ., ინგოლ.) „წყაროსთან დადგმული დიდი ხის ჭურჭელი,

გამოიყენებოდა ყურძნის დასაწურად. 2. ხის ჭურჭელი, რომელიც მეწველ ძროხებს თბილ საკვებს უსხამდნენ“; **ისარნა** (ხევსურ.) „ამოღარული გრძელი საკმაოდ მსხვილი ძელი, რომლიდანაც ცხვარს მარილს აჭმევენ“. მამასადაძმე, ძველი ქართული **ისარნა** (საბა1991: 336), **ისარნები** (ილ. აბულაძე, ნ. ჩუბ.) ხევსურულში უცვლელადაა შემონახული. **ბოლონა** (ლაზ.) „ხის გრძელი მორი, ამოჭრილი საქონლისათვის წყლის დასალევად“; **ბეცე // როფე // გეჯა // ბეცე** (მეგრ.) „გრძელი ხე, გათლილი და სიგრძეზე ამოღარული საქონლის დასარწყვლებლად“; **ჯარა // ჯერა** (აჭარ., იმერხ.), **ჭურუმი, ჭურუნი** (იმერხ., მესხ.) „აუზი, ავაზანი საქონლის წყლის სასმელად“; **ჯიროლი** (რაჭ.) „საქონლის წყლის სასმელი ხის დიდი ჭურჭელი“; **როფე // როფი** (აჭარ., გურ., ლეჩხ.) „ღრმა ვარცლი საქონლის საკვების ჩასაყრელად“, იმერხეულ დიალექტში **როფი** არის „ხელგობი (პატარა გობი)“; **ონჯარო** (იმერ.) „როფი საქონლის საჭმლის ჩასაყრელად; პარკი, რომლითაც საკვებს ამღევენ ცხენს, ჩამოკიდებენ თავზე“.

მეცხოველეობასთან დაკავშირებული ჭურჭლის ლექსიკაში გვაქვს სხვა ენებიდან **ნასესხები სიტყვები**.

თავი VII

პირუტყვის სადგომთან დაკავშირებული დიალექტური ლექსიკა

პირუტყვის სადგომთან დაკავშირებული დიალექტური ლექსიკა გაანალიზებულია **მეშვიდე თავში**. გეოგრაფიულად დაცილებულ დიალექტებში დასტურდება პირუტყვის სადგომის საერთო სახელწოდებები: **ქართა, ბოსელი, გომი, გომური, ახორი, ჯარგვალი, ბაკი, ფარეხი, თავლა, საჯინიზო, მანდრე (თავლა)** და სხვ. რომლებიც ძირითადად ხისგან, ან ქვისგან შენდებოდა, ამ ფონდის ლექსიკაში არის საერთოქართველური და სხვადასხვა ენიდან **ნასესხები სიტყვები**. მაგალითად, **ბაგა** სიტყვას დიალექტური სინონიმები მოეპოვება: ხევსურულსა და

მთიულურში **ხინდახორი** „თავლა“; მოხეურში **ჯინდაჯორი** „ბოსელი, თავლა“; აჭარულში **საპირო**, იმერულში **საპირე** „საქონლისთვის საკვების ჩასაყრელი კიდობანი“; გურულში - **პირისბაგა**. ლაზური სინონიმებია: **მისური // ომისურა// ომონქსურა//ომოქსურა** და **ქვინახარი**. ლეჩხუმურში ცხენის ბაგას **ქილახვარი** ჰქვია, მეგრულში არსებობს **ფინახარი**, შდრ. იმერული **ქვინახარი** „ბაგა, ადგილი, სადაც საქონელს საჭმელს აჭმევენ“...

თავი VIII

ზოონიმები ქართველურ დიალექტებში

მერვე თავში გაანალიზებულია **ზოონიმები**. ყველა ქართველურ დიალექტში ძალზე გავრცელებულია შინაურ ცხოველთა „პასპორტიზაცია“ სხვადასხვა წესითა და სხვადასხვა აფიქსებით გაფორმებული **საკუთარი სახელებით, ანუ ზოონომიმებით**. სამწუხაროდ, ზოონიმთა სრულად აღწერა პრაქტიკულად უძნელესი საქმეა, თუმცა სამეცნიერო ლიტერატურაში მაინც არის აღნუსხული და გაანალიზებული როგორც მათი სახელდების მოტივაცია, ისე მორფოლოგიური თავისებურებები. ჩვენ, ბუნებრივია, ვერც შევძლებდით და მიზნად არც დაგვისახავს ამ ლექსიკის სრულად აღწერა მათი გავრცელების გეოგრაფიის ნიშნით. წარმოვადგინეთ მხოლოდ იმ ზოონიმების ნაწილი და ინფორმაცია მათი ლოკალიზაციის შესახებ, რომლებიც აღნუსხულია სპეციალურ ლიტერატურაში. ამ სახელებზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ მათი უმრავლესობის ეტიმოლოგია გამჭვირვალეა და ზოგჯერ ჭირს იმის გადაჭრით თქმა, ესა თუ ის სიტყვა ნამდვილი ზოონიმია, თუ საზოგადო სახელი. მსგავსების, ან რისამე ქონების აღმნიშვნელი -ა სუფიქსითაა გაფორმებული შემდეგი ზოონიმები: **ჯეირან-ა** (აჭარ.) „ყელ-

მოდერებული საქონელი“; **ალისტან-ა**, **ჯუმარდ-ა** (აჭარ.) „ხარის სახელები“; **ირემ-ა** (გურ.) „ხარის სახელია“; **ქერ-ა-ი** (სვან.) „ქერა“ (ხარის სახელია); **ქორ-ა** (ფშ. ხევს.) „თეთრი ხარი“; „რქათეთრი ხარი“; **ფესანგ-ა** (ფშ.) „თეთრხალიანი ხარი“; **შექარ-ა** (მთიულ.) „ორბისფერი ხარის სახელია“; **მანძილ-ა** (ხევს.) „ხენას ნაჩვევი ხარი“; **ცხეკურ-ა** (ლეჩხ.) „ცეკურა, წითელი და თეთრი ფერით ჭრელი ხარის სახელია“; **ჯურჯ-ა** (ფშ.) „დიდი, ზორბა, უზარმაზარი ხარი“; **ცალთ-ა-ი** (მოხ.) „ცალი ხარი“, გადატ. „უტვირთო“; **ბუსკ-ა** (მეგრ.) „ხარის ან კამეჩის სახელი“, შდრ. ქიზიყურში **ბუსკენა** ბავშვის ან პატარა ცხოველის ძალზე გაძლომა; **ბუსკუნჩულა** (იმერ.) „ჩასკვნილ-ჩასუქებული, ჩამრგვალებული; **ბუსკუნჭულა** (გურ.) „დაბალი ტანის, ჩაფსკვნილი“, აჭარ. **ბუსკულა** „ბუთხუზაა“; იგივე ფუძე **ბუსკ** გამოხატავს სხვა მნიშვნელობასაც: იმერული **ბუსკნაობა** „საქონლის თავ-რქით ჭიდაობა“, შდრ. **ბუსკუნაყობა** (თუშ.) „კოტრიალი“; **კობტ-ა-ი** (მესხ.) „საქონლის სახელი“...

სხვადასხვა ენიდან **ნასესხები ზოონიმური ლექსიკა** დიალექტებში შეიძლება სრულიად იდენტური, ან განსხვავებული ბგერითი შედგენილობით იყოს წარმოდგენილი. სიტყვები ზოგჯერ უცვლელადაა შემოსული გამსესხებელი ენიდან, ხშირად კი სერიოზულადაა შეცვლილი ერთ, რამდენიმე, ან ყველა დიალექტში.

დასკვნა

ჩვენ მიერ განხილული ემპირიული მასალა საფუძველს გვაძლევს შემდეგი დასკვნების გამოტანისათვის:

1. ენათმეცნიერთა თაობების მიერ ყველაზე უკეთ შესწავლილი და დოკუმენტირებულია საქართველოს ამჟამინდელ საზღვრებში გავრცელებული დიალექტებისა და უფრო მცირე ტერიტორიულ ვარიანტებში გავრცელებული უმდიდრესი ლექსიკა, რომელიც უკავშირდება მესაქონლეობას. ამ მიმართულებით უფრო ნაკლებად არის შესწავლილი თურქეთის რესპუბლიკაში, აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში, ირანის ისლამურ რესპუბლიკასა და რუსეთის ფედერაციაში (პლასტუნკა, ნალჩიკი, ვლადიკავკაზი, ყიზლარი, მოზდოკი) კომპაქტურად მცხოვრებ ქართველთა მშობლიური დიალექტები და მათი მიკროვარიანტები. ეს ფაქტი სერიოზულ ნაკლს წარმოადგენს დიალექტური ლექსიკის გავრცელების სრული სურათის დასადგენად და დიალექტური ატლასის შესაქმნელად;
2. არსებობს ზოგი ქართველური დიალექტის ლექსიკის ამსახველი ვრცელი ლექსიკონები და ტექსტები, მაგრამ ჯერ კიდევ არ შედგენილა დიალექტთა ერთი ნაწილის თუნდაც საშუალო სისრულის ლექსიკონები და არ გამოქვეყნებულა ტექსტების კორპუსი, რაც ასევე ხელს შეუშლის სრულყოფილი დიალექტოლოგიური ატლასის შექმნას;
3. დადასტურდა, რომ მესაქონლეობასთან დაკავშირებული დიალექტური ლექსიკის ძალიან დიდი ნაწილი წარმოქმნილია საერთოქართველური ენის კუთვნილი ძირებისაგან სხვადასხვაგვარი ფონეტიკური პროცესების ამოქმედების შედეგად, განსხვავებული მორფოლოგიური ინვენტარის გამოყენებით და/ან სემანტიკის მეტნაკლები ცვლით (სემანტიკის გადაწევა, დავიწროება, ან გაფართოება). შესაბამისად, შეიძლება გამოიყოს საერთოქართველური წარმომავლობის სიტყვათა **ფონეტიკური დიალექტური ვარიანტები, მორფოლოგიური დიალექტური ვარიანტები და სემანტიკური**

დიალექტური ვარიანტები, თუმცა არცთუ იშვიათად დიალექტური ფორმები შეიძლება მიღებული იყოს ორი (ფონეტიკურ-მორფოლოგიური, ფონეტიკურ-სემანტიკური, მორფოლოგიურ-სემანტიკური), ან სამივე ფაქტორის მოქმედებითაც.

4. ძალზე ფართოა მესაქონლეობასთან დაკავშირებულ საერთოქართველური წარმოშობის სიტყვათა გავრცელების გეოგრაფიული არეალი: იგი ხშირად თითქმის ყველა დიალექტს, ან დიალექტთა უმრავლესობას მოიცავს.

5. პრაქტიკულად ყველა დიალექტში აღმოჩნდა წარმოდგენილი მეცხოველეობის ის ლექსიკაც, რომელიც ვერ ადის საერთოქართველური ენის არსებობის დონემდე, მაგრამ არც ნასესხები უნდა იყოს და გავრცელებულია დიალექტთა მცირე ჯგუფში, თუ მხოლოდ ერთ დიალექტში. ლექსიკის ეს **ლოკალური ჯგუფები** ქრონოლოგიურადაც ახალი უნდა იყოს. ყურადღებას იპყრობს ის შემთხვევები, როცა ერთსა და იმავე დიალექტს მოეპოვება ერთი და იმავე სიტყვის რამდენიმე ვარიანტი და არ ჩანს ამ ვარიანტთა გავრცელების შემზღუდავი გეოგრაფიული საზღვრები. მაგალითად, მეგრულში უნაგირის ცნებას სიტყვა **უნაგირის** 12 ფონეტიკური ვარიანტი გამოხატავს (მ. ბუკია).

6. ფონეტიკური, მორფოლოგიური, სემანტიკური და კომპლექსური ვარიანტები აქვს სხვა ენებიდან შემოსულ მესაქონლეობის ლექსიკასაც. მრავალი უცხოური წარმოშობის სიტყვა გავრცელებულია დიალექტთა უმრავლესობაში იდენტური, ან განსხვავებული ფონეტიკურ-მორფოლოგიური ფორმით, თუ იგივე, ან სხვადასხვა სემანტიკით. ზოგი ნასესხები სიტყვა კი ვიწრო, ლოკალური გავრცელებისაა და შეიძლება თითო-ორი დიალექტში იყოს წარმოდგენილი.

7. გამოვლინდა ის მოსალოდნელი ფაქტი, რომ საერთოქართველური წარმოშობის მესაქონლეობის ლექსიკას ყველაზე ხშირად აქვს განცდილი ფონეტიკური ცვლილებები სვანური და ზანური ჯგუფების დიალექტებში, სხვა დიალექტებში კი ცვლილებათა

სიხშირე შედარებით ნაკლებია, თუმცა არც ისე იშვიათად ამ უკანასკნელებშიც საკმაოდ ღრმა ცვლილებები შეინიშნება.

8. ლექსიკის ისტორიისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ შემთხვევებს, როცა აბსოლუტურად იგივე, ან თითქმის იდენტური ფონეტიკურ-მორფოლოგიური და სემანტიკური ვარიანტები არსებობს ერთიმეორისაგან გეოგრაფიულად ძალიან დაშორებულ დიალექტებში, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ეს სიტყვები წარსულში ბევრად უფრო ვრცელ ტერიტორიაზე იყო გავრცელებული.

9. გამოვლინდა მრავალი ისეთი შემთხვევა, როცა ერთსა და იმავე ცნებას, ერთ საგანს, ან მოვლენას დიალექტებში მრავალი სინონიმი შეესაბამება, რაც ფასდაუდებელი საუნჯეა ქართული სალიტერატურო ენის ლექსიკის გასამდიდრებლად და გასამრავალფეროვნებლად.

სადისერტაციო თემასთან დაკავშირებული პუბლიკაციები

კვლევის მიმდინარეობა და მისი ძირითადი შედეგების ნაწილი ეტაპობრივად აისახა სამეცნიერო მოხსენებებსა და სტატიებში.

სადისერტაციო თემასთან დაკავშირებით გამოქვეყნებულია შემდეგი **სტატიები**:

1. მეცხოველეობის აჭარული ლექსიკის იზოგლოსები ქართული დიალექტის ლექსიკასთან. „ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები“, ტ. VII, თბ., 2018, გვ. 161-164;
2. რძის პროდუქტებთან დაკავშირებული კერძების ამსახველი ლექსიკის იზოგლოსები ქართული ენის დიალექტებში. „ქართვლური მემკვიდრეობა“, ტ. XXIII, ქუთაისი, 2019, გვ. 256-261;
3. ყველის სახელდება ქართული ენის დიალექტებში. „ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები“, ტ. VIII, თბ., 2019, 130-139.



**St. Andrew the First-Called Georgian University
Of the Patriarchate of Georgia**

The School of Humanities & Law

Doctoral Educational Programme Philology

With the right of manuscript

Iamze Putkaradze

**Geography of the distribution of Kartvelian vocabulary
related to the farm animals**

Submitted for the Doctoral degree in Philology

Dissertation Abstract

0232.1.3 Philology

TBILISI
2020

The dissertation work has been accomplished at the Centre of Kartvelology of the School of Humanities & Law at St Andrew the First-called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

Thesis Supervisor:

Teimuraz Gvantseladze - Doctor of Philological Sciences, Professor.

Official Appraisers:

Manana Tabidze – Doctor of Philological Sciences, Professor.

Merab Beridze - Doctor of Philological Sciences, Professor.

The dissertation will be defended at the Dissertation Commission session of the Philology section of the Dissertation Board of School of Humanities and Law at St Andrew the First-called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

The defense of the dissertation will take place on May 11, 2020, at 16:00, at the meeting of the Dissertation Commission of the Philology Section of the Dissertation Council of the School of Humanities and Law of the St. Andrew the First-Called Georgian University of the Georgian Patriarchate. Due to the state of emergency, the defense of the dissertation thesis will be held online. Involvement in the process of public defense of the dissertation thesis is available via the following link: <https://zoom.us/j/8978585107>

The thesis abstract was distributed in ----- 2020.

Scientific Secretary of the Philology section of the Dissertation Board:

Nino Mamardashvili

GENERAL DESCRIPTION OF THE WORK

ACTUALITY OF THE TOPIC

The study of vocabulary related to the animal husbandry is relevant, first of all, because urbanization is underway, the national traditions of agriculture and technology are being forgotten, foreign influence on Georgian literary language and Kartvelian dialects is growing, which leads to an accelerated expiration of this ancient field of vocabulary from use. Despite several generations of Georgian linguists have devoted themselves to and noted the vocabulary of Kartvelian dialects, village by village, we do not have complete dictionaries for all dialects yet. Moreover, some dialect dictionaries even have not been compiled and published in separate books. The same goes to the building of dialectal texts: Some dialects are quite complete, some are forming now. Time is running out: almost every day large groups of vocabulary are lost, including the vocabulary of the animal husbandry.

THE MAIN OBJECTIVES AND GOALS OF THE RESEARCH

The main goal of the research was to find the Kartvelian dialect vocabulary of the animal husbandry in printed scientific sources. Classification into subgroups depending on the type of specific dialect words: Phonetic-morphological or semantic variants of the vocabulary of common Kartvelian origin, only the local words spread in one or two dialects, the geographically outlined synonyms denoting one concept, or borrowed vocabulary. In addition, the main goal was to determine the exact picture as much as possible of the distribution of each particular word in the dialects, and on this basis the compilation of test maps and tables depicting the geography of the main terms of distribution of the animal husbandry.

The objectives of the study were defined based on the objectives of the paper: processing existing literature and sources on the issue and writing empirical material; Field work to obtain new material; Classification of material according to different marks; to define the geography of word distribution.

SCIENTIFIC INNOVATION OF THE WORK

The doctoral dissertation is the first attempt to prepare the basement for the compilation of a dialectological atlas of one particular field, namely vocabulary of the animal husbandry. It comprehensively analyzes the vocabulary of the animal husbandry preserved in dialects. The peculiarities of this vocabulary are revealed. Three types of maps were compiled: 1. According to the dialects within the borders of Georgia; 2. According to the dialects of the Georgian language located on the territory of the Republic of Turkey; 3. According to the Fereydan and Ingilo dialects.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASICS OF RESEARCH

Descriptive and historical-comparative methods are used to study the issue. In the course of the research, we also used a method of cartography to achieve our goal. The results obtained by these methods complemented the research question, which helped us to achieve our goal.

THE PRACTICAL AND THEORETICAL VALUE OF THE DISSERTATION

The results of the study can be used at all of three levels of higher education as a helper scientific material for historical and ethnological

disciplines. Specific and general conclusions will provide some service to the researchers to work in this area and those interested in this issue in general.

THE STRUCTURE AND SIZE OF THE THESIS

The structure of the paper is presented in accordance with the objectives and objectives of the research. Particularly: the dissertation consists of an introduction, a foreword, eight chapters, conclusions, a list of certified scientific literature, and two appendices.

THE MAIN CONTENT OF THE PAPER INTRODUCTION

The vocabulary related to the animal husbandry is richly reflected in the dialects of the Georgian language, which presents many words that are no longer found in the modern Georgian literary language, or they are under serious phonetic-morphological or semantic changes. Most of them are not included in the dictionary either, but they are still properly preserved in the Kartvelian dialects.

Kartvelian vocabulary related to the animal husbandry contains important information in the cultural-religious or social aspects of our country. In addition to the reliable material collected from the linguistic and ethnological literature, dialectological dictionaries are significant for the dialectological atlas, from a historical, ethnological, religious, social, linguistic, and other point of view, it is also possible to find out based on the linguistic materials spread in a particular geographical point that lived in the original place and so on.

More than half a century ago, the question of the need to compile a dialectological atlas was raised. The first preparatory step was extensive collection of dialect texts compiled by Iv. Kavtaradze, Iv. Gigineishvili, V. Topuria - "Georgian Dialectology I", but its sequel was no longer in print. Also b. Jorbenadze's books were important: "Georgian Dialectology" in 2

books and "Kartvelian Dialects". Besides, dialectological scientific sessions are held annually, under coordination of the Institute of Linguistics of the Georgian Academy of Sciences for several decades. But, unfortunately, the case of compiling a dialectological atlas does not move from place to place for the independent reasons of scientists, but it is an urgent matter to prepare the theoretical-scientific basement in this direction. The modest purpose of our paper was to take some steps in this direction. Particularly, description of the geographical features of distribution of the vocabulary of animal husbandry in the Kartvelian dialects, based on the data of the printed editions.

CHAPTER I

GEOGRAPHY OF THE DISTRIBUTION OF VOCABULARY TO REFLECT THE SEX-AGE CLASSIFICATION OF THE FARM ANIMALS

The first chapter of the paper is presented geography of the distribution of vocabulary to reflect the sex-age classification of the farm animals. General names of domestic animals in the dialects of Georgian language are analyzed: a farm animal – **sakoneli**, **pirutq'vi**, **čoma**, **bğavila**, **mošene**, **saxovari**, **cxoveli**. Foreexample, in ancient Georgian texts, the general name of a domestic animal was - **saxovari**. In some contexts, it was also the name of a sheep.

Sometimes in different editions of the text **saxovari** and **cxovari** have the semantic of a sheep: **cxovari** – **saxovari**: “damc'q'sen cxovarni (saxovarni C) čemni. Animal husbandry was the main to people to exist. That is why the domestic animals were named after one root: **sa-cxov-ar-i** > **cxov-ar-i** > **cxov-el-i**. Consequently, **saxovari** was generally named after the living creatures, the domestic animals that provided human life with food. Therefore, the word **saxovari** was motivated by the function of domestic animals. As for the word **cxoveli** (eng. Animal), it was originally

an adjective and under the meaning of **alive**. In archaic literature, the meaning of the word **cxoveli** (eng. Animal) has been expanded to include spiritual life (Christianity): “ukwetu sulita **cxovel** ars igi...” says St. Shushanik about Varsken ("Torture of St. Shushanik"). In the modern Georgian language, the animal is separated from the mind by a person distinguished by the power of speech and is closer to a farm animal (alive, but could not speak), however, there is a difference in content between the animal and the farm animal. **Animal (cxoveli)** are generally referred to as both domestic and wild creatures. Farm animals, on the other hand, are predominantly cows or oxen.

Part of the vocabulary to reflect the sex-age differentiation of a farm animal rises to the level of the common Georgian language, part of it is borrowed from other languages, and the origin of one group is clarified. Geographical distribution of both Kartvelian and borrowed vocabulary shows different pictures: Some words are found in a large group of dialects, while others are localized in one or more dialects. There are cases when the same word is represented in geographically very distant moods from each other, in the forms of word islets. Examples are not so rare, the root of this or that name, with an almost unchanging phonemic form and unchange semantics, is found in the most of dialects, but there are much more cases where the stem is spread in dialects in the form of different phonetic and semantic variants. And this is natural, since the moods are less bound by the obligations of observing the norms than the literary language.

For example, the following words from the common Georgian root differ from the phonetic composition words from the **ced** root: **mocedi** - sapure ჯოხა (მოცედი „საფურე ძროხა“) (Saba 1991: 286); **mocedi** // **mocadi** "a one-year or slightly longer calf", "a small cattle" (kyrion); According to Kegel, **mocadi** is "a cattle not for working, an adult or a defective animal (sheep, cow)"; **mocado** (Ksani gorge) "2-year-old bull or a young cow". **mocveti** (Ajar.) Two or three years old calf. In figurative sense: **daleuli**, **čaćanak'i**, **žabuni**, “an adult bull”. **mocveti** can be found in the speech of Muhajir Georgians, in particular, Ingilo dialect: "Last year one **mocveti** was killed”...

In ancient texts we find **deak'euli/diak'euli** borrowed from Greek, now it is used as a **dek'euli** version of the "a young cow, an adult female

calf" and is found in various phonetic forms in dialects: Kartl. **dek'evuli**; Adjarian**dek'egli** // **dek'evli** // **dek'ewli** "Three-year-old female calf, a young cow, a farm animal"; Kartlian**dek'nik'a** "a very young cow – nearly one yearold"; Svan. **dek'eil** // **dek'eul** // **dek'eil**; we have much more modified versions of the same word in some dialects: Imer. Gur. **jak'eli** // **jak'ela** "A cow from two to three years old, dekeuli", Megr. **jak'ela** // **jak'eli** // **jak'ey** - "Three-year-old female cow". In these forms **j<di** transforms on the ground of Affrication. There are also synonyms: Svan. **lapvril**; Mtiul. **c'ikara** "two-year-old cow". Imer., Gur. **ušobeli** is also "a young cow that has not give a birth yet"; Lechkh. **samak'ino** "three-four-year old female cow"; Imer. **jelk'ia** "A calf in the second year" ...

The vocabulary to reflect the age classification of a farm animal, or the names of the cubs, includes many Lexemes of vocabulary that are covered in all dialects. For example: the root of Kartvelian **qob/ᲚᲔᲗ** denoting a **calf** is presented in many phonetic variants: In the old texts we have **qboy** (ᲚᲔᲗ): "dak'lan qboy igi c'inaše uplisa" (abuladze 1973), cf. Saba: "**qbo** – a son of a cow". In mountain dialects we have the option **qbo** (pl. **qbo-re-bi**); Tush. **qboy** "calf"; Kartl., Kakh. ... - **xbo** // **xb-or-(eb-)**i; Imer. **xboi** // **xp'oi** // **xpoi** // **xmo**; Gur. **xbo** // **pxoi** // **xp'oi**; Lechkh. **xbo** // **xpo** // **xp'o** // **xmo**; Ajar. **xob-o** (Pl. **xbiebi**, **xobjiebi**) // **xabo** // **xp'o** // **xpo**; in Imerkhevi And Inegol: **xobo** // **qbo** // **xbo** (Pl. **xobiebi** // **xbiebi**). Apart from Adjara and Imerkhevi, we do not have the vowel **o** to relocate the consonants in any of the dialects, which is very important for the history of a whole speech. The synonyms of this word are: Khevsur. **qečua** and **encua** "Calf" (in the language of a child)". Z. Svan., Lashkh. **gabna**, Lentekh. **gbyena**, Megr. **kabula** // **kabila** // **kabla** „An adult calf; a young cow"...

In dialects, there are many other words to denote a calf with a predominantly onomatopoeia and diminutive connotation. For example: **bočola**– "Hibernated cow" (Saba); Javakh. **bočolo** // **bočola** "more than one-year-old calf". Tian., Fsh. **bočola**, Rach. Kizik. **bočik'i** and Kartl. **bočik'a** "A calf from one to two years", Mokh. **boğiča** "one year old bull", **bočik'a** "a year old deer" (Saba); Laz. pepena, Megr. **k'ok'ia** // **k'ok'inia** // **k'ot'inia** "a calf (alsocalled a cow)"; the same **k'ok'ia** and **k'ok'inia** goes for in the Lower Imeretian and Lechkhum **k'ok'inia** // **k'ok'inie** "A calf", as a term of endearment; Svan. **k'ok'inol** (**-ol** is a form of diminutive).

CHAPTER II

DISTRIBUTION OF VOCABULARY TO INDICATE THE BUILD OF THE FARM ANIMALS

The second chapter describes the distribution of vocabulary to indicate the farm animals. Specific words representing the anatomical features of a farm animal, the color of the hair cover are presented in a variety of dialects. (Dictionary borrowed as from common Kartvelian, as late and other languages). Often this or that lexical item with a phonetic and semantic difference of varying degrees is common in most dialects, in the group of mood, or in individual items of micro linguistic speech. Determining the geography of their distribution will provide a complete picture of the Georgian language and the perfect history of its dialects, to describe the process of similar and different linguistic.

Much of the vocabulary of the farm animal is shared with the vocabulary of wildlife and human anatomy. (Head, leg, eye, body, joint, heart, lungs, stomach ...). We have preferred to discuss from these words those which are noteworthy for the full reflection of the verbal characterization of the build of the farm animal. For example, the **hoofis**, perqtganp'ebult prchkhili" (saba). The same word is used in the current literary language and in many dialects, and in Mokheuri the **hoof** of old was also called shoes. The phonetic variants of this word are Megr. **čirke** and **čorko**. In Megrelian, too, there is a **čorkolo** "a front foot of a horse; "The place up to the hoof, where the fetter is put on" (G. Rogava). Comp. Adjara., Gur. **čloko** "č'liki", Svan. **po-člik**<**p'lokvi** and **čliki** (K. Dondua), A phonetic variant of this word should be considered to be the **člaki** "t'ati" in the ancient texts. "č'lak'i misi ara ganp'ebul ars" (I. Abuladze), See also the following forms presented in the dialect group: Adjara., Meskh., Javakh. **čliki** "Part of the foot from ankle to knee", Rach. **člikvi** // **čliki**.

In the dialects, there are many vocabularies close to the phonetic composition and meaning, which are not restored at the general level of Common Kartvelian. For example, there are many variants in dialects for throat and larynx: Imer. **q'ront'i** // **q'ronč'i** "throat; Larynx," Gur. **q'lonč'i** // **q'orq'int'i**//**q'orq'int'e**(< ***q'orq'int'ai**) "throat, larynx", Gur. **qorqi** // Megr. **qorqi** "Throat", Balsz. **qarqrnj** // Lashkh. //**qarqrnj** „larynx; **q'ronti** ", Megr. **q'orq'eli**" Throat "...

CHAPTER III

GEOGRAPHY OF THE DISTRIBUTION OF VOCABULARY TO INDICATE THE COLOUR OF THE FARM ANIMALS

In the third chapter, the geography of the distribution of vocabulary to indicate the color of the farm animals is noted. In the Georgian written language and dialects, the words that indicate the color of the skin or hair of the farm animals create a special layer. The observation assures us that the vocabulary that makes up this layer, of course, uses the common names that express the colors, which can also be found to denote the color of any other object: white, black, red, and gray, variegated, and so on. But in terms of conveying the color of animals, the specifics are created by the words, some of which are made by adding different word-building affixes, from the ordinary names already named colors (**tetr-a**, **tetr-on-i**, **shav-ia**, **c'itl-an-a...**), or they are specially named for the color of the animals. The first of these two groups is more often a special group of Place Names Studies – animal names (**zoonyms**), and for animals, they have the same personal names as personal names (anthroponyms) are for humans. As for the second group, its member words are both public names and their own names as well. Ancient layer, common Kartvelian vocabulary, was also revealed in the dictionary of colors. Which is represented in dialects by identical sound, structure and common meaning, as well as, phonetically variable and / or more or less semantic difference. For example, from the vocabulary of multiple, there are options: Svan. **č'eram** "name of a colorful, white-tailed cow"; Rach. **č'emero** "multicolored, a colorful farm animal"; Adjara. **č'eremai** "a colorful farm animal"; Mtiul., Fsh. **č'erema** is "a colorful farm animal like a tiger." Kartl. **č'romaxi** "a colorful cow" is approaching to these options. Adjara. **č'romaxai** "colorful". Synonyms with approximate semantics are: Imer. **tigura** // **tikuro** "Ugly colorful farm animal"; Tush. **javaray** "A striped cow/ bull like a tiger". Meskh. **joro** "a colorful farm animal"; Megr. **k'oroba** "striped, tiger-colored". Comp. **č'arga**, **č'ubura...**

CHAPTER IV

VOCABULARY TO INDICATE THE CONDITION AND TEMPER (MODE OF BEING) OF FARM ANIMALS IN DIALECTS

The fourth chapter discusses the vocabulary of condition and temper/mode of being of the farm animals. This group also includes vocabulary derived from common Kartvelian roots and words that are not restored at the common Kartvelian level. There is also a dictionary borrowed from other languages. At the level of common Kartvelian, the dialect vocabulary from the root of **-xul-** denoting the sheep, with a certain physical defect, is restored. Khevs. **xulia** „sheep without a horn“; Fsh., Tush., Khevsur., Kakh. **xula** "Short-eared or a sheep without an ear". The handle (“saxeluri”) the root **-xul-** is separated only on the basement of the Georgian language. It is one of the archaic forms used in the sense of a sheep. It is semantically close to the named dialectal material. Fsh., Kakh. **xula** "ear off sheep, lambs or goats"; "Short-ear or a sheep without any ears". There is an option in Tushuri **xula** "a sheep without an ear". **xula** is the "a sheep without a horn" in Adjara. There are some synonyms of **xula** word. **q'ura** of the literary language “ 1. with ear. 2. without ear”. And **kara** "a sheep without an ear" (Saba), see also Tush. **kura** "a little ear goat, a sheep without a horn"; comp. Kartl. **kura** "a sheep with short ears and short horns" ...

CHAPTER V

DIALECTICAL NAMES OF MILK AND DAIRY PRODUCTS

The dialectal names of milk and dairy products are discussed in Chapter Five. In most dialects, the common Kartvelian vocabulary, which is slightly different from the original archetype through regular phonetic changes, is slightly different from the original structure and has the same meaning. Here is an example: There is a prevalent opinion about the Armenian origin of the **sour** word (**mac'oni** /მაცონი), which is not substantiated. According to the oral reports by G. Gvantseladze, the Armenian word **mac'un** ("sour") seems more borrowed from Georgian than on the contrary. The clue here is the options available in Megrelian: **marc'veni** // **marc'vini** "sour", which shows that the word should be related with the verb **milk**. The history of analytical speech is as follows: *nac'weli> *mac'veli> *mac'veni>mac'oni> Megr. **marc'veni**> Megr. **mac'vini**. As for the Armenian version of **mac'un**, it is derived from the Georgian sour form as a result of the **O> U** process (G. Gvantseladze).

Dictionaries borrowed from neighboring languages are common in the dialects. For example, the words borrowed in the Adjara dialect are mostly from the Turkish language. These are: **suzme**, **čorotani**, **čokelegi**, **kaimaği** // **q'aimaği**, **ağarti**, **q'uruti**, **hairani** // **airani**, etc.

CHAPTER VI

GEOGRAPHY OF POTTERY AND INVENTORY RELATED TO DAIRY PRODUCTS AND THE ANIMAL HUSBANDRY

The vocabulary for dairy products and the animal husbandry is presented in Chapter Six. Wood and clay pottery have been used in the family and economic life of the Georgian people since prehistoric times. During the linguistic study of the vocabulary of animal husbandry of Georgian language dialects, different types of pottery were identified, in parallel with the utilitarian purpose, we see the history of people, different places, and culture. According to the function of vessels related to dairy products in Georgia, it is possible to divide them into the containers to make milk, to do milk and to store milk. For example, the names of the milk-machines are: **durak'i** // **durk'i** (Tush.), **k'asri** (Adjara, Tush., Immer.), **k'odi** (Fsh., Kartl., Kizik, Khevs., Mtiul., Gudamakr., Mokh., Adjara., Immer.) ... The dialects contain the names of the vessels associated with the animal husbandry, but it is not used directly to make the dairy products. For example, dialects have the similar semantics to words: **k'ečxo** (Imer., Gur.) "Leather bag, bag in which the victuals is kept"; Megr. **kvačxa** "goat and sheep skin, furry"; "Goat skins, shepherds use to dress"; "Flexible sheepskin, shepherds use to cover"; "Wooden couch in the shepherd's tent" **kvaxča** // **k'ečxo** (Adjara), "Clothing made of goat or sheepskin"; "skin of a horse, goat, or calf"; A vest made of a goat or sheepskin leather "... A tray to drink water for farm animals, round cored log, was found in the places of Georgia, which names often differ in phonetic composition: **ore** (Gur., Rach.), **sarna** // **avazani** (Fsh., Z. Imer., Adjara., Meskh., Inegol.). "Large wooden utensils placed near the spring were used to press out the grapes. 2. "Wooden utensils which give the warm food to milk cows"; **isarna** (Khevsur.) "A cut long beam, quite thick, from where the sheep eat salt." Therefore, the old Georgian **isarna** (Saba 1991: 336), **isarnebi** (Il. Abuladze, N. Chub.) are kept unchanged in Khevsuruli. **bolona** (Laz.) "A long wooden cut log to the farm animals to drink water"; **beq'e**// **rofe** // **geja**// **beq'e** (Megr.) "A long tree, dabled and cut in length for watering a farm animal"; **žara** // **žera** (Adjara, Imerkh.), **k'urumi**, **k'uruni** (Imerkh.,

Meskh.) "A pool, **avazani** for a farm animal to drink water"; **jiroli** (Rach.) "Large wooden vessels for a farm animal to drink water"; **rope** // **ropi** (Adjara., Gur., Lechkh.). "A deep bowl to feed a farm animal". In the dialect of Imerkhevi **ropi** is a jar (a small jar) "; Onjaro (Imer.) "**ropi** – a jar to feed a farm animal; the bag from where the food is given to the horse, will be hung on its head. ”

We also have words borrowed from other languages in the vocabulary related to the animal husbandry.

CHAPTER VII

DIALECT VOCABULARY RELATED TO STABLE OF THE FARM ANIMALS

Dialect vocabulary related to the stable of the farm animals is analyzed in Chapter Seven. Common names of stable of the farm animals are confirmed in geographically distant dialects: **karta**, **boseli**, **gomi**, **gomuri**, **axori**, **ǰargvali**, **bak’i**, **parexi**, **tavla**, **saǰinibo**, **mandre**, **tavla**, etc. which were mostly made of wood or stone, the vocabulary of this foundation includes words common Kartvelian and borrowed from different languages. For example, the word **baga** has dialectal synonyms: **xindaxori** in Khevsuruli and Mtiuluri dialects **tavla** “stable”; **hqindaqori** in Moxevuri dialect “**boseli**, **t’avla**” (stable). **sap’iro** in Adjara, **sap’ire** in Imeruli "A bin to feed a farm animal"; **p’irisbaga** in Gurian dialect. Laz synonyms are: **misuri** // **omisura**// **omonksura**//**omoksur**a and **kvinaxari**. In Lechxumuri dialect, the stable of horse is called **kilaxvari**, There is a **p’inaxari** in Megrelian, comp. Imeretian **kvinaxari** "Baga, a place where the farm animals are fed" ...

CHAPTER VIII

ANIMAL NAMES (ZOONYMS) IN KARTVELIAN DIALECTS

The eighth chapter analyzes the animal names (Zoonyms). In all Kartvelian dialects, "passportization" of the farm animals is very common with their own names, or animal names (Zoonyms) decorated in different ways and with different affixes. Unfortunately, a complete description of the animal names (Zoonyms) is practically a difficult task. However, both the motivation and morphological features of their names are mentioned and analyzed in the scientific literature. We, of course, could not and would not aim to fully describe this vocabulary in terms of the geography of their distribution. We have presented only a part of the animal names (Zoonyms) and information about their localization, which is mentioned in the special literature. To observe these names shows that the etymology of most of them is clear, and sometimes it is difficult to say for sure whether this or that word is real animal names (Zoononyms) or a common name. The following animal names (Zoonyms) are decorated with the suffix **-a**, denoting similarity or something property: **jeiran-a** (Adjara.) "Jeirana" is an animal nickname if it rises to its full height". **Alistan-a**, **Jumard-a** (Adjara) "names of bull"; **Irem-a** (Gur.) "Is the name of a bull", **Ker-a-y** (Svan.) "Blonde" (a name of a bull); **Kor-a** (Fsh. Khevs.) "a white bull"; "a white horn bull"; **Pesang-a** (Ps.) "White-spotted bull"; **Šekar-a** (Mtiul.) "Is the name of a vulture-colored bull"; **Manzil-a** (Khevs.) "A bull accustomed to plow"; **Cxek'ur-a** (Lechkh.) "C'ekura is the name of a red and white colored bull"; **Jurq-a** (Ps.) "Great, enormous, a huge bull"; **calt-a-y** (Mokh.) "Just one bull", Fig. "weightless/without any cargos"; **Busk'-a** (Megr.), "Name of a bull or a buffalo", Fig. In Kizikuri, **busk'vna** is to make a small animal or a child satiated. **Busk'unč'ula** (Imer.) "A stocky, well-fed, fattened). **Busk'unč'ula** (Gur.) "A low body, stuffy-build", Adjara. **Busk'ut'a** is "plump"; The same root **busk'**- expresses another meaning: Imeretian **Busk'naoba** "Wrestling by the farm animals", Fig. **Busk'vnaoba-y** (Tush) "somersault". **K'oxt'-a-i** (Meskh.) "Name of the farm animals" ...

Animal names (Zoonyms) vocabulary borrowed from different languages can be presented in dialects with a completely identical or different phonetic composition. Words are sometimes invariably derived from the lender language, but it is often seriously altered in one, several, or all dialects.

CONCLUSION

The empirical material we have discussed provides the basis for the following conclusions:

1. The richest vocabulary of dialects and smaller territorial variants common within the current borders of Georgia is the best studied and documented by generations of linguists, which is related to the animal husbandry. The native dialects of Georgians living compactly and their micro-variants living compactly in this direction are not studied in the Republic of Turkey quite well, the Republic of Azerbaijan, the Islamic Republic of Iran and the Russian Federation (Plastunka, Nalchik, Vladikavkaz, Kizlar, Mozdok). This fact poses a serious defect in determining the full picture of the spread of dialectal vocabulary and in creating a dialectical atlas;
2. There are extensive dictionaries and texts to reflect the vocabulary of some Kartvelian dialects, but even dictionaries of a part of the fullness of dialects have not been compiled yet, and no frame of texts has been published, which will also prevent the creation of a perfect dialectological atlas;
3. It has been confirmed that a very large part of the dialectal vocabulary related to the animal husbandry is formed as a result of the activation of various phonetic processes from the roots belonging to the common Kartvelian language. Using different morphological stock and / or more or less changing of semantics (shifting, narrowing, or expanding semantics). Accordingly, **phonetic dialectal variants** of words of common Kartvelian origin can be distinguished, **Morphological dialectal variants and semantic dialectal variants**, however, not infrequently dialectal forms can be obtained by the action of two (phonetic-morphological, phonetic-semantic, morphological-semantic), or even all of three factors.
4. The geographical area of distribution of words of common Kartvelian origin related to the animal husbandry is very wide: It often includes almost all dialects, or most of dialects.
5. The vocabulary of the animal husbandry was also presented in almost all dialects, which cannot rise to the level of the existence of the common Kartvelian language, but neither should be borrowed and distributed in a

small group of dialects, or only in one dialect. These local vocabulary groups need to be chronologically new. Attention is drawn to the cases where several dialects of the same word are found in the same dialect and there are no geographical boundaries to limit the distribution of these variants. For example, in Megrelian, the concept of the word **Unagiri** is expressed by 12 phonetic variants. (M. Bukia).

6. The vocabulary of the animal husbandry also has phonetic, morphological, semantic and complex variants from other languages. Many foreign words are common in most dialects in identical, or different phonetic-morphological forms, if the same, or with different semantics. Some borrowed words are narrow, local, and may be presented in a single dialect.

7. The possible fact that the vocabulary of common Kartvelian origin has most often under phonetic changes in the dialects of Svan and Zan groups has been revealed. In other dialects, the frequency of changes is relatively low, however, not infrequently; quite profound changes have been observed in the latter.

8. Of special importance for the history of vocabulary are the cases when absolutely the same or almost identical phonetic-morphological and semantic variants exist in dialects very far from each other, which mean these words were widely used in the past.

9. There have been many cases where many synonyms correspond to the same concept, one subject, or phenomenon in dialects, which is an invaluable treasure for enriching and diversifying the vocabulary of the Georgian literary language.

PUBLICATIONS RELATED TO THE DISSERTATION TOPIC

The course of the research and part of its main results were gradually reflected in scientific reports and articles.

The following articles have been published related to the topic of dissertation:

1. Heteroglosses (Isoglosses) of Adjara Vocabulary of the animal husbandry with the Dictionary of Georgian Dialect. "Actual Problems of Kartvelology", Vol. VII, Tbilisi, 2018, p. 161-164;
2. "Isoglosses of vocabulary to reflect vessels related to the dairy products in Georgian language dialects."Kartvelian Heritage", Vol. XXIII, Kutaisi, 2019, p. 256-261;
3. The term of the cheese in the dialects of the Georgian language. "Actual Problems of Kartvelology", Vol. VIII. Tbilisi, 2019, p. 130-139.